

УДК 321.013

Аксиометрія державної молодіжної політики

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук,
заступник директора з наукової роботи
Державного інституту розвитку сім'ї та молоді

У статті розглядаються світоглядно-теоретичні та аксіологічні засади розробки і реалізації державної молодіжної політики. Акцентується увага на необхідності врахування системи ціннісних орієнтацій молоді у цьому процесі. Аксиометрія державної молодіжної політики, на думку автора, полягає у врахуванні сформованої ціннісної системи молодих людей та в розробці і реалізації пріоритетних напрямів сучасної політики щодо молоді.

***Ключові слова:** державна молодіжна політика, ціннісні орієнтації, аксіометрія.*

The article considers ideological, theoretical and axiological principles of the development and realization of state youth policy. The accent is made on the necessity to take into consideration the system of value orientations of youth in this process. The author states that axiometrics of state youth policy consists in taking into account the formed value system of youth and developing and realizing the top-priority directions of modern youth policy.

***Keywords:** state youth policy, value orientations, axiometrics.*

Постановка проблеми в загальному вигляді

Прийнятна для переважної більшості громадян система цінностей є одним з найважливіших принципів і, водночас, одним з основних інструментів суспільних реформ. Метою будь-якого політичного режиму є прагнення сформуванню такої ціннісної системи, яка б не лише сприйняла необхідність проведення реформ, а й активно сприяла їх реалізації.

Історія суспільного розвитку свідчить, що проблема цінностей стає ключовою в будь-яку епоху кардинальних змін. М. Вебер наголошував, що цінності є фундаментом мотивації поведінки людей, основою цілісності соціальної системи. Лише суспільство, у якому досягнуто консенсусу щодо того, що є цінністю, може розглядатися як стабільна система, оскільки у ній зникає головне джерело суперечностей між окремою особою і суспільством в цілому. І навпаки – ціннісні розколи дестабілізують систему, породжують катаклізми, потрясіння, руйнують її.

Свого часу К. Мангейм зазначав, що у той час як стара авторитарна система освіти була сліпою до психологічних і життєвих потреб дитини, лібералізм з його *laissez-faire* знищив здорову рівновагу між індивідом і суспільством, зосередив свою увагу тільки на індивідові, ігноруючи при цьому конкретне суспільне оточення в цілому, у розвиток якого індивід може зробити свій внесок [1].

Процеси транзитного переходу від авторитаризму до демократії, трансформації українського суспільства у вимірі глобальних перетворень актуалізували потребу у визначенні світоглядних засад діяльності держави щодо вирішення низки питань молодіжної політики. Динаміка суспільних перетворень останніх десятиліть зумовлює необхідність ґрунтовного комплексного аналізу та вивчення сутнісно-змістового наповнення державної молодіжної політики, визначення причин її низької ефективності та шляхів подолання проблем, що вже нагромадилися.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Виокремлення невирішених частин загальної проблеми

У процесах політичних, соціально-економічних, духовних перетворень особлива роль належить молоді. Цим зумовлюється визначення державної молодіжної політики в Україні як пріоритетного і специфічного напрямку діяльності держави [2].

Прийняття 1993 року Верховною Радою України Декларації „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” актуалізувало пострадянські дослідження проблем молоді, наукове обґрунтування формування державної політики щодо розвитку сім'ї. Значний науково-методичний вклад у забезпечення цього процесу зробили науковці створеного 26 квітня 1991 року постановою Кабінету Міністрів України Українського науково-дослідного інституту проблем молоді (нині – Державний інститут розвитку сім'ї та молоді) О. Яременко, О. Балакірева, М. Головатий, В. Головенько, Н. Комарова та інші. Проблема державної молодіжної політики, молоді як специфічної соціально-демографічної групи, громадського молодіжного руху присвячували свої праці й такі дослідники, як В. Бебик, В. Вербець, І. Гайванович, Ю. Галабурда, В. Криворученко, Ю. Криворучко, Н. Паніна, А. Черних, В. Якушик та інші.

Ґрунтовні дослідження проблем державної молодіжної політики здійснюють нині представники різних галузей знання. Ці питання

аналізуються крізь призму історичного аналізу ювенального законодавства у розвідках Є. Бородіна [3], проблеми державної молодіжної політики в Україні ґрунтовно досліджуються М. Головатим [4], виокремленню сутності та специфіки молодіжного руху в Україні присвячено праці В. Головенька, А. Зінченко [5], Н. Метьолкіної [6], аналіз державної молодіжної політики в Україні з точки зору регіональних аспектів здійснив М. Перепелиця [7].

Разом з тим, актуальною справою залишаються дослідження аксіологічної складової сучасної молодіжної політики, визначення найефективніших шляхів формування ціннісного підґрунтя реформування цієї сфери діяльності держави.

Своєрідного розвитку на нинішньому етапі ціннісна проблематика як цілісне явище отримала в аксіометрії. Ця наукова дисципліна ставить за мету визначення актуально і потенційно презентованих в конкретних соціокультурних середовищах і ситуаціях цінностей і ціннісних систем; співвідношення значимості цінностей між собою і у різних соціальних суб'єктів; механізмів цілеспрямованості і належності; типологій цінностей та їх носіїв-суб'єктів.

Особлива увага в аксіометрії приділяється вивченню цінностей в цілісних соціокультурних та історичних контекстах, на нових методолого-методичних підставах [8, с. 18].

Актуалізація ціннісного підходу до проблем розвитку молоді на сучасному етапі, їх комплексного вирішення та виокремлення аксіометрії державної молодіжної політики є метою цієї статті.

Поглиблення досліджень зазначених проблем і розробка ефективних шляхів їх вирішення неможливі без аналізу складових ціннісного світу сучасної молоді. Практика реалізації державної молодіжної політики свідчить, що цей аспект мало враховується в процесі розробки державних цільових програм, конкретних заходів, що стосуються сім'ї, дітей та молоді. Аналіз свідчить, що держава зосереджується переважно на вирішенні окремих проблем соціального захисту і підтримки найбільш вразливих верств – дітей-сиріт, дітей з багатодітних сімей, дітей, що зазнають насильства в сім'ї. Серед пріоритетів – проблеми усиновлення і діяльність притулків для дітей, проблеми оздоровлення [9]. Безумовно, всі ці проблеми потребують невідкладного вирішення. Разом з тим, інші проблеми – проблеми більшості молоді – залишаються поза увагою „пріоритетів діяльності” центральних і місцевих органів виконавчої влади у справах дітей та молоді, що з часом породжує новий вал „старих” проблем.

Сучасні трансформаційні процеси вимагають докорінних змін у визначенні пріоритетів діяльності держави, центральних органів виконавчої влади щодо здійснення молодіжної політики, її аналізу і формування як цілісного явища. Те, що такого підходу не існує, є однією з

причин низької ефективності державної молодіжної політики в сучасних умовах.

Дослідники аксіосфери виокремлюють кілька основних етапів ціннісних трансформацій, що відбувалися протягом останніх десятиліть [10 – 13 та ін.]. Точкою відліку, як правило, вважається система цінностей радянського суспільства. Починаючи з кінця 1980-х років, відбувається переосмислення як на рівні окремих громадян, так і на рівні суспільства таких понять, як держава, свобода, гроші, особистість, демократія, право тощо. Крім того, активно переглядаються життєві стратегії, цілі та орієнтації. Масова свідомість збагачується такими цінностями, як свобода вибору переконань, недоторканність приватної власності, невтручання держави в особисте життя громадян. Новим змістом наповнюються і традиційні цінності – відповідальність, толерантність, справедливість тощо.

Разом з тим, існують й інші виміри сучасного етапу ціннісних трансформацій. Йдеться про те, що однією (і чи не визначальною) особливістю нинішнього етапу ціннісних трансформацій, на нашу думку, є, передусім, те, що зміна суспільної моделі, яка існувала десятиліттями, ініціюється „згори”. Кардинальні політичні і соціально-економічні зміни „обмежили” в часі адаптаційний період, особливо на особистісному рівні, створили певний ціннісний „вакуум”. Злам системи ціннісних координат зачепив практично всі сфери життєдіяльності, призвів до збоїв у системі державного управління, залишив без чітких ціннісних орієнтирів освітню, виховну, духовну сфери.

Процес формування нової ціннісної системи значною мірою залежить від сприйняття тих чи інших поглядів, ідей представниками різних поколінь: покоління Великої вітчизняної війни і післявоєнних років, покоління „шестидесятників”, покоління „епохи перебудови” і нове покоління – покоління часів незалежності України. Представники цих поколінь часто по-різному сприймають та оцінюють суспільні зміни внаслідок вікових, соціальних та психологічних відмінностей. „Співіснування” цих відмінностей є суттєвим чинником процесу політичної соціалізації. Якщо для старших поколінь це, зазвичай, процес ресоціалізації, тобто переосмислення політичних цінностей, адаптація до нових політичних умов, то для молоді це, насамперед, процес засвоєння соціального й політичного досвіду шляхом долучення до політичних та управлінських процесів.

Орієнтація на ринок багато в чому відбувалася за рахунок нівелювання духовних і моральних цінностей. Традиційні культурні зразки, що містять такі норми свідомості і поведінки, як милосердя, відвага, чесність, співчуття, поступово втрачали своє домінування. Крім того, особливістю цього етапу переоцінки цінностей стала поступова відмова від виховної ролі освітніх і громадських інституцій, що породжує чимало негативних тенденцій сьогодення. Ці процеси російська дослідниця О. Олейникова визначила як розвиток ціннісної інверсії (від лат. *inversio* — перестановка).

На думку вченої, ця інверсія полягає в розриві традицій, руйнуванні ціннісної ієрархії, кардинальній зміні комбінаторики поведінки, коли „низові” цінності починають домінувати в культурі і відігравати роль цінностей, що визначають стиль життя, а „вищі” цінності відтісняються на культурну периферію. Ця ціннісна інверсія носить негативний характер і має бути врахована у формуванні політики щодо молоді [14].

Загальнолюдські цінності, на яких ґрунтується виховання, для багатьох молодих людей залишаються лише потенційними цінностями і мають характер досить абстрактних ідей. Особистісні якості, які намагаються виховати у молодого покоління, часто залишаються без запиту, оскільки заважають адаптуватись до реальних вимог часу, виявляються малоефективними в сучасних соціально-економічних умовах.

Суперечливий характер носить процес передачі та засвоєння „традиційних” цінностей старшого покоління. Ціннісна система старшого покоління втратила свою „еталонність”. Більше того, нинішній етап „ціннісного обміну” характеризується й тим, що старші вимушені вчитись у молодших, оскільки молодші часто краще адаптовані до реалій сьогодення.

Протягом десятиріч практика державної молодіжної політики визначалася здатністю відтворення існуючих форм життєдіяльності через вплив на поведінку, репродукування домінуючої в суспільстві ціннісної системи. Брак чітких орієнтирів, певна „розмитість” моральних норм, панівний у суспільній свідомості нігілізм істотно впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості, визначення життєвих цілей, власного життєвого планування і засобів його здійснення. В ситуації, що склалася, чимало виховних стереотипів виявились неефективними. Виникли нові цілі й завдання державної політики щодо молоді. Вона має спрямовуватись насамперед на особистість, на її ціннісно-сміслову, емоційну, вольову сфери. Очікуваний результат цього процесу - формування певного „ціннісного кола” і здатності молодшої людини орієнтуватись у ньому.

Показовими в цьому контексті є результати дослідження Л. Кияшко, яка зазначає, що сучасна молодь не надто глибоко розуміє явище демократії і сутність процесів формування громадянського суспільства в Україні; демократія у молодих людей асоціюється з такими цінностями, як особиста безпека, індивідуальна воля, свобода, права особистості тощо. При цьому відповідальність перед суспільством як важливий елемент ціннісного поля молодих людей свідомо ігнорується. Прояви політичної активності молоді засвідчують її схильність переважно до демонстрації протестних, ніж до конструктивних дій; конфліктною зоною у молодих людей є розрив між цінністю та її доступністю. Цінність перебуває у конфліктній зоні, коли є недоступною, але має велике значення. Такі конфліктні зони активізують поведінку молодих людей, для яких важливими, але малодоступними цінностями є матеріальна забезпеченість, захищеність прав, участь в управлінні державою тощо. Водночас готовність до відповідальності перед

суспільством за вчинені дії не є характерними для поведінки молодих людей [15].

Серед основних ознак сучасного підходу до ціннісної проблематики – посилення уваги до особистісного її аспекту. Зумовлюється це, перш за все, змінами, що відбуваються у ставленні до місця і ролі особистості як активного самостійного суб'єкта, носія своєрідного „культурного коду”, адже кожна культура породжує свою ціннісну систему. Зміст цінностей, що утворюють цю систему, та їх ієрархія є показниками успішності процесу культурної ідентифікації нації, народу, розвитку національної самосвідомості.

Всі значимі чинники людського існування – біологічні, соціальні, культурні тощо – впливають на складний, багатоаспектний процес формування цінностей. Їх індивідуальне поєднання зумовлює особистісний характер цінностей людини. Загальнолюдські цінності – це водночас й індивідуальні, особистісні цінності, якщо вони стали частиною внутрішнього світу особистості, набули особистісного смислу. Тріада цінностей „загальнолюдські – суспільні – особистісні” може бути критерієм їх класифікації і основою аксіометрії державної молодіжної політики.

Будучи соціальними за своєю природою, цінності втілюються в структуру особистості, де відбувається їх трансформація. Деякі з них залишаються цінностями суспільства і є загалом чужими для особистості. Інші певною мірою стають її власними. Існує ще категорія цінностей, яка виробляється самою особистістю (самоактуалізація, самовдосконалення, самоспостереження, самоконтроль тощо). Такі цінності не є новими для людства, але вони унікальні для окремої особистості.

Очевидно, що особистісний підхід дозволяє виділити два ціннісні рівні в структурі особистості – зовнішній і внутрішній. На зовнішньому містяться різні суспільні норми, які супроводжують особистість від дня її народження. Особливістю сучасного стану розвитку суспільства є те, що людина входить у світ відносно нових цінностей, неусталених норм.

Норма є соціальною характеристикою поведінки особистості. Цінності тісно пов'язані з нормами. Найчастіше вони навіть ототожнюються (коли йдеться про соціальні норми). У такому випадку норма розглядається як різновид цінності (соціологи виділяють „цінності-норми”). Але вона є формалізованим регулятором поведінки людей, який вони одержують ззовні – з традиції, моральних норм, релігійних настанов, мовних правил, етикету, юридичного закону тощо. Люди мусять підкорятися такій нормі навіть якщо не розуміють її смислу, доцільності, відповідності власним інтересам. Цінність, навпаки, – це внутрішній, емоційно сприйнятий і засвоєний особистістю орієнтир її поведінки. Саме тому цінність є власною духовною інтенцією.

Внутрішній ціннісний рівень – це цінності, які певним чином пройшли крізь свідомість особистості і стали її власними цінностями, які, в першу чергу, стосуються проблем сенсу життя та сутності особистісної активності.

Йдеться про так звані екзистенціальні цінності. А вони мають деякі особливості. По-перше, в усіх проявах вони є цінностями інтроспективно-діалогічними. По-друге, вони розміщуються на іншому рівні аксіосфери, ніж політичні, правові, моральні, естетичні. Екзистенціальна цінність інтегративна, і в цій інтеграції криється рухлива, динамічна ієрархія. По-третє, якщо і моральна, і естетична, і політична форми ціннісної свідомості екстравертні, то в них втілено ставлення суб'єкта до Іншого (до якого, за класичною формулою справжньої моральності, я маю ставитися як до самого себе; або естетично захоплюватися об'єктом, що споглядається мною; або політично оцінювати те, що відбувається в суспільстві), – то визначення сенсу життя є інтравертною орієнтацією ціннісної свідомості, адже суб'єкт встановлює цей зміст для самого себе.

Висновки

Процеси демократизації суспільних відносин зумовлюють переоцінку особистістю структури цінностей, наповнення її новим змістом. У межах нової соціально-економічної парадигми розвитку суспільства на перший план виходять особистісні потреби й інтереси, що як стимулює творчу активність молодих людей, так і сприяє абсолютизації егоцентричних настроїв. За таких обставин найважливішим завданням і органів державної влади, й інститутів громадянського суспільства має бути пошук ефективних засобів гармонізації особистісного і суспільного джерел розвитку, виокреслення аксіологічних вимірів цих процесів. Перспективними, на нашу думку, є ґрунтовний аналіз ціннісних орієнтацій молоді у їх багатовимірності, динамічності, варіативності, вироблення критеріїв аксіометрії сучасної державної молодіжної політики.

Трансформація суспільства викликає зміни в економічних, політичних і культурних інститутах, нестійкість соціального середовища, неясність об'єктів ідентифікації і, відповідно, розмитість ціннісних орієнтацій. Водночас аналіз ціннісних трансформацій є критерієм визначення ефективності здійснення суспільних реформ в цілому, реалізації державної молодіжної політики зокрема.

Література:

1. Мангейм К. Проблема молодежи в современном обществе [Електронний ресурс] / Карл Мангейм. Диагноз нашего времени. – Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/m/mercury/manheim3.html – Заголовок з екрану.
2. Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2859-12>. – Заголовок з екрана.

3. **Бородін Є. І.** Держава і молодь: історія ювенального законодавства в Україні (середина 80-х – початок 90-х років ХХ ст.) / Є. І. Бородін – К. : Український центр політичного менеджменту, 2004. – 238 с.

4. **Головатий М. Ф.** Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / М. Ф. Головатий. – К. : Наук. думка, 1993. – 325 с.

5. **Головенько В. А.** Громадські структури сучасного молодіжного руху України: стан та основні тенденції [Електронний ресурс] / В. А. Головенько, А. Г. Зінченко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Usoc/2006_2/78-88.pdf.

6. **Метьолькіна Н. Б.** Механізми формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. Б. Метьолькіна / Національна академія держ. управління при Президентіві України; Харківський регіональний ін-т держ. управління. – Х., 2009. – 20 с.

7. **Перепелиця М. П.** Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / М. П. Перепелиця. – К. : Український інститут соціальних досліджень, Український центр політичного менеджменту, 2001. – 242 с.

8. **Абушенко В. Л.** Аксиометрія / В. Л. Абушенко // Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. — Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.

9. Пріоритети діяльності Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту на 2010 рік, шляхи (інструмент) реалізації та очікувані результати – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=113118&cat_id=113117&search_param=%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B8&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1 – Заголовок з екрана.

10. **Балакірева О.** Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві / О. Балакірева // Український соціум. – 2007. – № 2 (19). – С. 7 – 19.

11. **Гельман В. Я.** Постсоветские политические трансформации. Наброски теории / В. Я. Гельман // Полис. – 2001. – №1 – С. 15 – 29.

12. **Москаленко В.** Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель / В. Москаленко // Соціальна психологія. - 2006. - №3 (17). – С. 3 – 17.

13. **Пилипенко В.** Людина за ринкових умов: вербальна поведінка та оцінка реформ / В. Пилипенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – №1. – С. 153 – 165.

14. **Олейникова О. Д.** Образовательные ценности и ценностная инверсия в культуре / О. Д. Олейникова // Философия образования для XXI века. — 2001. — №1. — С. 69 — 79.

15. Як активізувати участь молоді в державотворчих процесах // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту : [науково-практичний журнал]. – 2010. - №3. – С. 176 – 183.